

7. Ткачова Т.М. Нормативно-правова регламентація процедури здійснення провадження за зверненнями громадян в органах внутрішніх справ [Електронний ресурс] / Т.М. Ткачова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності – 2011. – № 2. – Режим доступу: [http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc\\_gum/pppd/2011\\_2/11Tkach.pdf](http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/pppd/2011_2/11Tkach.pdf)
8. Адміністративно-процедурний кодекс України: Законопроект від 18 липня 2008 р. № 2789 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?pf3516=2789&skl=7](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2789&skl=7)

УДК 342.721 „195”

## ГЕНЕЗА ПРАВОВИХ ПРЕЗУМПЦІЙ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ (З СЕР. 50-Х РР. ХХ СТ. – ДО СЬОГОДЕННЯ)

Зозуль І.В., аспірант

*Запорізький національний університет*

На основі аналізу наукових та нормативних джерел досліджується історія виникнення, розвитку презумпцій в адміністративно-правовій доктрині, їх види в адміністративному праві, аналізується її змістове наповнення.

*Ключові слова:* презумпція, адміністративне право, історіографія, генеза.

Зозуль И.В. ГЕНЕЗИС ПРАВОВЫХ ПРЕЗУМПЦИЙ И ИХ ИСТОРИОГРАФИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ В АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ДОКТРИНЕ (С СЕР. 50-Х ГГ. ХХ В. – ПО СЕГОДНЯ ) / Запорожский национальный университет, Украина

На основе анализа научных и нормативных источников исследуется история возникновения, развития презумпций в административно-правовой доктрине, их виды в административном праве, анализируется ее содержательное наполнение.

*Ключевые слова:* презумпция, административное право, историография, генезис.

Zozul I.V. GENESIS LEGAL PRESUMPTIONS AND HISTORIOGRAPHY RESEARCH IN ADMINISTRATIVE AND LEGAL DOCTRINE (SINCE. 50S OF THE TWENTIETH CENTURY. – TO PRESENT) / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article is long enough to talk about the whole history of legal presumptions that goes back to the ancient times – Ancient Rome, doctrinal studies mainly in terms of their research more substantive issues (by the theory of law, industry (criminal, civil block ) Legal Sciences), statutory only some of them, mainly in the form of principles of individual proceedings (processes). In the administrative-legal doctrine in different historical periods presumption in administrative law studied very fragmentary. If roughly divided into the historiography of research in administrative law theory stages, language can be conducted on four, namely I (roughly from the ancient period to the 30's of the twentieth century.) With an emphasis on fragmented analysis of the presumption of innocence of the person committing minor offenses within the social harm criminal investigations, only fragmentary announcing the existence of other presumptions, II (approximately 30-50 years of the twentieth century) – absent any research on presumptions in administrative law, which is due to the specificity of of the administrative and legal science, its decline and its results, III (approximately 50-twentieth century – 90 twentieth century) – Activation of administrative and legal research in general, including and certain presumptions in administrative law is basically the presumption of innocence (of A. Yakubu L. Smith, V. Vasylenkova, D.Bahraha et al.). Finally, IV stage (from 90's to present) – there is a new stage of administrative and legal doctrinal research in general, and administrative law presumptions in particular, a certain "wave" of research, draws attention not only to the presumption of innocence (eg, of T. Kolomoets, V. Kolpakov, D. Luk'yantsya, A. Mykolenko, etc.), but also in other parts of the presumption of administrative law. For example, the administrative procedural law (Kuz'menko of O, O. Mykolenko, A. Yatsun), the official law (of Kivalova S., R. Miller), administrative proceedings (of Bevzenko B. et al.). In the field of academics have got the issue of the presumption of innocence (for example, the paper of Kolpakov, D. Luk'yantsya, Fedorova et al.) Question the presumption of legality of acts of administration (eg, work Luk'yantsya D., T.Kolomoyets, B. Tymoshchuk, et al.), presumption of conformity as individuals (eg, robots S. Kivalova), the presumption of a possible violation of the Code of Administrative Procedure of Ukraine (for example, of A. Treschovoyi), the presumption of personal freedom (eg, work I. Iyerusalimova) and so on. This allows us to trace the trend in domestic administrative law to a particular specialization studies investigate this question, you should be able to continue to form the foundation for the modern process, the preparation of new legislation, including and codified laws.

*Key words: presumption, administrative law, historiography, genesis.*

Наявність правових презумпцій в адміністративному праві, їх види, особливості застосування та їх роль у правовому регулюванні усього спектру відносин, які підпадають під предмет адміністративного права, – все це ще не було безпосереднім предметом поглибленого дослідження у працях вчених-адміністративістів. Потрібно визнати, базуючись на аналізі наукових, навчальних джерел, що, в основному, вчені-адміністративісти вивчали ці питання фрагментарно, в контексті більш широких та фундаментальних досліджень, що певним чином ускладнило роботу над відповідним проблемним питанням.

З сер. 50-х років ХХ ст. почало формуватися нове методологічне підґрунтя дослідження проблеми правових презумпцій, вперше були порушені проблеми, що викликали жвавий інтерес науковців. Загальна «ідеологічна» лінія зберігалась, але коло проблем, що вивчалися вченими-юристами, значно розширювалося, зокрема, почалась активна розробка проблеми правових презумпцій, в т.ч. на рівні монографічних досліджень.

Аналіз адміністративно-правових наукових, навчальних джерел свідчить про фрагментарний, навіть епізодичний акцент уваги вчених-адміністративістів до проблематики презумпцій в адміністративному праві, переважно згадування презумпцій невинуватості (наприклад, роботи О. Якуби, О. Ковалю, А. Ключніченка, Р. Василенкова а ін.) й залишення поза увагою її детального аналізу й взагалі решти видів презумпцій в адміністративному праві. Починаючи з 50-х рр. ХХ ст. дослідження презумпцій були дещо змістовнішими, однак знову ж таки не достатніми для визнання їх комплексними, фундаментальними.

Серед напрацьованих вітчизняних вчених-юристів (новітній етап – з сер. 90-х рр. ХХ ст.) слід згадати праці О. Гаргат-Українчук, М. Коржанського, Д. Луспеника, В. Масюка, С. Стахівського, Д. Суханової, В. Феннича, в яких висвітлюються проблеми співвідношення правових презумпцій із правовими фікціями, особливості їх класифікації, характеристика окремих видів презумпцій та їх роль у процесі розподілу обов'язків по доказуванню. Загально-теоретичні питання правових презумпцій знайшли своє відображення у працях вітчизняних вчених-юристів: В. Бабкіна, Ю. Власова, О. Зайчука, М. Кельмана, А. Колодія, О. Мурашина, Р. Огірка, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Скакун, В. Тертишника, О. Тихомирова, Ю. Шемшученка та ін.

Проте, всі ці вчені-юристи, теоретики права, представники різних галузевих правових наук досліджували презумпції в контексті теорії права, кримінального права та процесу, цивільного права та процесу як і раніше, проблематиці ж презумпцій в адміністративному праві не було приділено достатньої уваги з боку вчених-адміністративістів, що слід вважати суттєвою прогалиною, яка існує в адміністративно-правовій науці вже протягом тривалого часу і в умовах сучасної активізації доктринальних досліджень має бути відновлена. Взагалі, слід зазначити, що проблематика презумпцій в адміністративному праві або його окремих складових на рівні комплексних монографічних досліджень не привертала уваги вчених-адміністративістів у жодні історичні періоди, на відміну від інших представників галузевих правових наук. Пояснити це можна і складністю самого адміністративного права, його предмету, його мобільністю, широкою сферою правового регулювання, особливістю розвитку науки адміністративного права та іншими обставинами. Однак визнати цей стан задовільним на сьогоднішній день не можна що й актуалізує відповідне дослідження в умовах реформаційних, правотворчих, державотворчих, доктринальних процесів. Щоправда, поодинокі фрагментарні «сплески» уваги з боку вчених-адміністративістів до проблематики правових презумпцій були, однак комплексними їх визнати не можна. Так, варто зазначити, що питання правових презумпцій в адміністративному праві досліджувалося, в основному, на рівні дисертаційних досліджень, в контексті розгляду більш широкого питання. Так, М. Тищенко, у 1998 р. у своїй праці «Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії та шляхи вдосконалення», аналізуючи суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення адміністративно-процесуальної діяльності, розглядає презумпцію невинуватості та презумпцію правової позиції громадянина як невід'ємні складові процесу реалізації ст. 3 Конституції України та юридичних гарантій прав і свобод громадянина, зазначаючи, що вони по своїй суті не будучи засобом або способом забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян,

відіграють роль у їх реалізації та охороні [1, 19]. Вчений-адміністративіст дійшов висновку, що презумпція невинності відображає тільки один з багатьох, хоча і дуже важливий, аспект правового становища громадянина в адміністративному процесі, «оскільки поряд із провадженнями, що мають юрисдикційний характер, у структуру адміністративного процесу включаються інші різні провадження, що мають неюрисдикційний характер» [1, 19]. Не менш важливою є потреба в презюмуванні правильності і законності правової позиції особи в неюрисдикційному провадженні – ось чому автор вважає правильним як одну з презумпцій адміністративного процесу виділити презумпцію правомірності дій і правової позиції громадянина. Такого роду презумпція найбільш є характерною для провадження по скаргах громадян на рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Вже у 2001 році М. Тищенко разом з О. Бандуркою у підручнику «Адміністративний процес» аналізують презумпцію невинуватості в адміністративному процесі, виділяють її ознаки, хоча і не всі, та досліджують презумпцію правомірності дій і правової позиції громадян. Презумпцію добродійності та її юридичний варіант у монографії «Адміністративно-деліктний правовий феномен» аналізує В. Колпаков, акцентуючи увагу на тому, і з цим твердженням варто погодитися у повній мірі, що вона є однією із «найважливіших основ права на захист» [2, 401]. Зміст цієї презумпції полягає в тому, що особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, вважається невинною (саме такий термін вживає вчений-адміністративіст, а не «невинуватою») доти, доки «інше не буде доведено і зафіксовано у встановленому законом порядку» [2, 401]. З цього твердження цілком можна зробити висновок, що обов'язок доказування лежить повністю на обвинувачеві (державі).

Колектив авторів монографії «Виконавча влада і адміністративне право» за загальною редакцією В. Авер'янова, аналізуючи науково-теоретичні засади і актуальні проблеми функціонування виконавчої влади, проблеми правового регулювання її в Україні, розглядаючи ключові інститути виконавчої влади і адміністративного права крізь призму адміністративної реформи, досліджують і презумпцію знання закону та презумпцію невинуватості. Співставляючи поняття «знати закон» та «розуміти закон», автори приходять до висновку, що ці поняття не слід отожднювати, адже те, що особа завчила напам'ять норми закону не означає вірне тлумачення останніх. Виділяючи з теорії права буденне тлумачення (громадянами), компетентне (або професійне, яке надається фахівцями у галузі права) та доктринальне (тлумачення здійснюють вчені, які проводять дослідницьку роботу в даній сфері), вони наголошують на суб'єктивних чинниках буденного тлумачення, що, у свою чергу, майже унеможлиблює фаховий, належний, дійсний рівень тлумачення [3, 464-465]. Тому вони пропонують коригувати принцип презумпції знання закону та нормативне закріплення його у наступному формулюванні: «Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності, за умов забезпечення можливості всіх осіб знайомитися з їх змістом та забезпечення однозначного тлумачення норм, що містяться у них» [3, 464-465]. Варто погодитися з таким формулюванням презумпції знання закону та додати, що тлумачення повинно здійснюватися лише фахівцями у галузі права. Що стосується презумпції невинуватості, то автори дійшли до висновку, що нагальною є потреба закріплення її у новому Кодексі України про адміністративні проступки [3, 465].

В. Курилов ще у 1983 році (щоправда із урахуванням тогочасного законодавства) виділив презумпцію відповідності працівника, яка полягає в тому, що при атестації працівник вважається таким, що відповідає займаній посаді або виконуваній роботі, доки інше не буде встановлено рішенням атестаційної комісії [4, 108]. Рішення комісії про визнання працівника таким, що відповідає чи не відповідає своїй роботі (посаді), має бути обґрунтованим. Презумпція відповідності визначає правове регулювання процедури й правові наслідки атестації. Цю позицію підтримують С. Ківалов, Л. Біла-Тіунова у Науково-практичному коментарі до Закону України «Про державну службу», серед основних принципів атестації державних службовців виділяючи і презумпцію відповідності [5, 335].

І. Іерусалімова на рівні дисертаційного дослідження, аналізуючи механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина, у першому розділі своєї роботи акцентує увагу на презумпції особистої свободи людини, згідно з якою: дозволено все, крім того, що прямо забороняється законом; визнається обмеженість свободи держави, її органів і

посадових осіб відповідно до принципу, згідно з яким дозволено лише те, що прямо передбачається законом [6, 9]. Виділення цієї презумпції можна пояснити наслідком проголошення Україною курсу на інтеграцію до ЄС, що передбачає досягнення не тільки соціально орієнтованої економіки, а й високих стандартів, реальної демократії, побудови громадянського суспільства, дотримання верховенства права, повного та всебічного гарантування реалізації усього комплексу прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Д. Лук'янець, аналізуючи проблематику контролю у сфері виконавчої влади, розглядає таку презумпцію як «презумпцію знання закону», аналізує її закріплення у Кодексі про адміністративні правопорушення України та співвідносить із закріпленою у Конституції України презумпцією невинуватості [7, 461]. О. Бандурка та М. Тищенко приділяють велику увагу ролі презумпції невинуватості у адміністративному процесі, акцентуючи увагу на тому, що дана презумпція отримала опосередковане закріплення лише у ст.7 Кодексу про адміністративні правопорушення, в той час як у ст.62 Конституції України йде мова про презумпцію невинуватості лише у кримінальному процесі [3, 37-38]. Науковці зазначають, що ця презумпція має великий вплив на об'єктивність, неупередженість розгляду питання про винуватість особи у вчиненні адміністративного правопорушення на стадії розгляду справи та вирішення справи по суті. До засобів та прийомів техніки кодифікації адміністративно-деліктного законодавства І. Федоров у роботі «Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства», поряд із адміністративно-деліктними правовими конструкціями, адміністративно-деліктними правовими фікціями, адміністративно-деліктною кодифікаційною термінологією, відсилкою та ін. виокремлює й адміністративно-деліктні правові презумпції [8, 50], подає надто коротку, дещо узагальнюючу їх характеристику.

Забезпечення гарантій прав і свобод громадян в адміністративному процесі шляхом застосування правових презумпцій розглядає І. Сіліч, який у підрозділі 2.5 свого дисертаційного дослідження зосереджує увагу на такі презумпції, як: презумпція невинуватості, презумпція законності правових актів органів управління, презумпція правомірності дій чи бездіяльності й вимог суб'єкта звернення, презумпція обов'язковості надання управлінських послуг та презумпція необхідності одержання такого роду послуг для громадян [9, 12] та пропонує доповнити: по-перше, ст.62 Конституції України вказівкою на те, що «положення даної статті поширюються й на випадки залучення до адміністративної, дисциплінарної й матеріальної відповідальності, з урахуванням особливостей кожної з них», по-друге, Кодекс України про адміністративні правопорушення презумпцію невинуватості, яку доцільно сформулювати і закріпити з урахуванням презюмування прав потерпілого [9, 16].

Презумпцію в адміністративному судочинстві виділяє О. Трещова у дисертації «Державний примус в адміністративному судочинстві України», а саме: «презумпцію можливого порушення вимог Кодексу учасником цього виду правосуддя за певної процесуальної ситуації та передбачення судді адміністративного суду, засноване на приписах зазначеного закону і його внутрішньому переконанні, про здатність конкретної особи, яке бере участь у справі, допустити зловживання своїми правами за обставин, які неминуче настануть в майбутньому при розгляді та вирішенні справи адміністративної юрисдикції» [10, 77].

Розглядаючи право громадян на звернення, О. Костюкевич приходить до висновків, що «поряд із загальноновизнаними у правовій науці принципами права на звернення, доцільно відокремити такі принципи як: принцип належної процесуальної регламентації розгляду і вирішення звернень громадян; принцип негайного припинення дій, що породжують порушення приписів законодавства, прав і свобод громадян, якщо такі порушення мають очевидний характер; принцип надання правової допомоги особам, які є суб'єктами звернень, а також принцип реалізації правових презумпцій» [11, 17].

Певну, хоча знову ж таки дещо фрагментарну, увагу на рівні дисертаційних досліджень з адміністративного права презумпції невинуватості приділили вчені-адміністративісти. Так, Г. Супрун, зосереджуючи увагу на суді (судді) як суб'єкті провадження у справах про адміністративні правопорушення в Україні, ґрунтуючись на аналізі зарубіжного досвіду, пропонує «доповнення чинного КУпАП окремою статтею (246-1), яка б розкривала принцип

презумпції невинуватості: «1. Особа, щодо якої здійснюється провадження у справі про адміністративний проступок, вважається невинуватою у його вчиненні доти, доки її вина не буде доведена в законному порядку, відповідно до вимог, установлених цим Кодексом. 2. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, не зобов'язана доводити свою невинуватість у вчиненні адміністративного проступку. 3. Усі сумніви щодо доведеності вини особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, тлумачаться на її користь» [12, 17]. У майже всіх наявних роботах з адміністративної відповідальності (наукових, навчальних, публіцистичних) аналізується презумпція невинуватості, її зміст, нормативне закріплення (наприклад, роботи Т. Коломоєць, В. Колпакова, О. Кузьменко, Д. Лук'янця, О. Миколенка та ін.). С. Резнік звертає увагу на презумпцію невинуватості, її зміст у роботі «Малозначність правопорушення як підстава звільнення від адміністративної відповідальності» [13, 16]. Досліджуючи принципи дисциплінарного провадження, зокрема застосування дисциплінарного стягнення, Д. Полівчук у роботі «Дисциплінарне провадження в органах внутрішніх справ», поряд із визначенням принципів верховенства права, законності, об'єктивної істини, охорони інтересів держави і особистості, рівності усіх учасників дисциплінарного провадження перед законом, економічності дисциплінарного провадження, гласності, поваги до особистості, доцільності, самостійності прийняття рішення, забезпечення права на захист значну роль відводить і презумпції невинуватості як важливому елементу забезпечення прав людини [14, 16].

Не оминули увагою вчені-адміністративісти і презумпцію вини суб'єкта владних повноважень (наприклад, роботи В. Бевзенка «Суб'єкти владних повноважень в адміністративному судочинстві України»; О. Яцун «Особливості провадження по земельним спорам за участю суб'єктів публічної адміністрації в порядку адміністративного судочинства»; І. Яцків «Адміністративно-правові засади протидії корупції в Україні» та ін.).

Отже, можна вести мову про достатньо тривалу в цілому історію правових презумпцій, яка веде свій початок ще з давніх часів – Стародавнього Риму, доктринальне дослідження їх переважно у аспекті дослідження більш змістовних питань (представниками теорії права, галузевих (кримінально-правовий, цивільно-правовий блок) правових наук), нормативне закріплення лише окремих із них, переважно у вигляді принципів окремих проваджень (процесів). В адміністративно-правовій доктрині у різні історичні періоди презумпції в адміністративному праві досліджувалися дуже фрагментарно. Якщо умовно виділити в історіографії їх дослідження в адміністративно-правовій науці етапи, мову можна вести про чотири, а саме: I (приблизно з давнього періоду і до 30-х рр. XX ст.) із акцентом на фрагментарний аналіз презумпції невинуватості особи у вчиненні протиправних діянь незначної суспільної шкідливості у рамках кримінально-правових досліджень, лише фрагментарне анонсування існування й інших презумпцій; II (приблизно 30-50 рр. XX ст.) – взагалі відсутні будь-які дослідження питань презумпцій в адміністративному праві, що і обумовлено специфікою розвитку самої адміністративно-правової науки, занепадом її та її результатів; III (приблизно 50-ті XX ст. – 90 рр. XX ст.) – активізація адміністративно-правових досліджень в цілому, в т.ч. і деяких презумпцій в адміністративному праві в основному презумпції невинуватості (роботи О. Якуби Л. Ковалю, В. Василенкова, Д. Бахраха та ін.). І нарешті, IV етап (з 90-х рр. і до сьогодення) – спостерігається новий етап адміністративно-правових доктринальних досліджень в цілому і презумпцій в адміністративному праві зокрема, певна «хвиля» наукових досліджень, звертається увага не лише на презумпцію невинуватості (наприклад, роботи Т. Коломоєць, В. Колпакова, Д. Лук'янця, О. Миколенка тощо), а й презумпції в інших складових адміністративного права. Наприклад, в адміністративно-процедурному праві (роботи О. Кузьменко, О. Миколенка, О. Яцун), в службовому праві (роботи С. Ківалова, Р. Мельника), адміністративному судочинстві (роботи В. Бевзенка та ін.). У поле зору вчених потрапили питання презумпції невинуватості (наприклад, роботи В. Колпакова, Д. Лук'янця, І. Федорова та ін.), питання презумпції законності актів управління (наприклад, роботи Д. Лук'янця, Т. Коломоєць, В. Тимошука, та ін.), презумпції відповідності особи посаді (наприклад, роботи С. Ківалова), презумпція можливого порушення вимог Кодексу адміністративного судочинства України (наприклад, роботи О. Трещової), презумпції особистої свободи людини (наприклад, роботи І. Іерусалімової), тощо. Все це дозволяє простежити тенденцію у вітчизняних адміністративно-правових дослідженнях до певної спеціалізації дослідження цього питання,

яку варто зберегти і надалі для формування фундаменту для новітнього вітчизняного нормотворчого процесу, підготовки нових законодавчих, в т.ч. і кодифікованих актів.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Тищенко М.М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина України: проблеми теорії та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / М. М. Тищенко; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. — Х., 1999. — 32 с.
2. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В.К. Колпаков. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 528 с.
3. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. — К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. — 668 с.
4. Курилов В.И. Аттестация и личность работника в советском трудовом праве / В.И. Курилов. — Владивосток: Изд-во Дальневосточн. ун-та, 1983. — 200 с.
5. Ківалов С.В. Закон України «Про державну службу»: наук.-практ. комент. / С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова. — Вид. 2-ге, змін. і доп. — Одеса: Фенікс, 2009. — 690 с.
6. Ієрусалімова І.О. Механізм адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини та громадянина: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / І.О. Ієрусалімова; Національний транспортний ун-т. — К., 2006. — 205 с.
7. Бандурка О.М. Адміністративний процес: підручник для вищих навч. закл. / О.М. Бандурка, М.М. Тищенко. — К.: Літера ЛТД, 2001. — 336 с.
8. Федоров І.О. Кодифікація адміністративно-деліктного законодавства України: монографія / І.О. Федоров. — Запоріжжя: ТОВ «ВПД Запоріжжя», 2006. — 144 с.
9. Сіліч І.І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / І.І. Сіліч; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2008. — 20 с.
10. Трещова О.Р. Державний примус в адміністративному судочинстві України: дис. кандидата юридичних наук: 12.00.07 / О.Р. Трещова; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — Харків, 2012. — 208 с.
11. Костюкевич О.К. Адміністративно-правове регулювання реалізації права громадян на звернення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.К. Костюкевич; Міжрегіонал. акад. упр. персоналом. — К., 2011. — 20 с.
12. Супрун Г.Б. Суд (суддя) як суб'єкт провадження у справах про адміністративні правопорушення в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Г.Б. Супрун; Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України. — К., 2011. — 20 с.
13. Резнік С.О. Малозначність правопорушення як підстава звільнення від адміністративної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С.О. Резнік; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. — Д., 2011. — 20 с.
14. Полівчук Д.П. Дисциплінарне провадження в органах внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Д.П. Полівчук; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. — Д., 2011. — 19 с.